

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Голинська М.М.

студентка,

Тернопільський національний педагогічний університет

КОНЦЕПТ «ДОЛЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРИ

Характерною рисою світогляду українців є антропоморфізація не лише стихій, природних сил, а й деяких явищ соціального характеру, зокрема долі. Доля – це фантастично-поетична картина української міфології, яка в народній вірі ототожнювалася зі щастям. На відміну від долі і щастя, існувала віра в нещастя і негоди. Найчастіше доля зображувалася в антропоморфних образах жінки, панича, іноземця, схожого на чоловіка, про якого вони піклуються. Щаслива доля – добра, розумна, а лиха – сонна, опухла, «необережна». За народним повір'ям, у кожного є доля, яка визначає його вік, добробут і благополуччя. Під якою (щасливою чи нещасною) планетою і в яку (щасливу чи нещасливу) годину ти народишся – це твоя доля. Це найбільш типова версія долі, яка ілюструє первісну віру в те, що людина є органічною частиною «живого» таємничого світу. Доля позитивна, не ворожа, не божество, а «втілене співіснування», її аналог. Пасивне, байдуже ставлення до людини пояснюється невідповідністю її покликання справі, що влаштовує її долю.

Метою статті є дослідження народних уявлень про долю та їх відношення до моральних засад українців.

Фольклор відрізняється від художньої літератури тим, що його різножанрові твори не мають і не можуть мати конкретного автора, а більш об'єктивні в передачі понять нації, національного добра і зла, справедливості і обману, любові і зради. (конкретні та абстрактні), де живуть люди. Порівняно з усною народною літературою, літературні твори конкретного автора відображають світогляд конкретного письменника, є суб'єктивними.

Поняття долі український фольклор пов'язує з дівами життя та долі – трьома безіменними безсмертними сестрами – суденцями, судицями, живицями, які живуть третього дня (рідше першого чи сьомого). Опівночі одягнені в біле та запаливши свічку, після народження дитини, пророцтво, написане на її голові, її доля. Звідси вислів «так було написано в його родині».

Розходяться і думки про взаємозв'язок людини з долею: на думку І. Нечуя-Левицького, доля супроводжує людину лише за життя [1, с. 58].

В. Гнатюк пропонує дві версії: Доля вмирає з людиною, Доля живе в її могилі, час від часу виходить з могили, щоб відвідати родину померлого і попередити його про майбутнє нещастя, наприклад, Г. Булашев вважає, що сама доля не шукає людину, але людина повинна її знайти. Долю можна відокремити від людини за допомогою магії, загнати на пустки та болота, а потім людину позбавити охоронців, зрівняти з землею та на околиці суспільства [2].

Усі дослідники описують погляди на власну долю. Здебільшого це дії, які здійснюються на Різдво, Новий рік чи Великдень. Вчені також зацікавлені в зміні долі, оскільки це можна показати через старих жінок, мам, ведмедів, кішок, мертвих собак, мишей, отруйних змій, яйця, залізні кільця, гроші.

Зайве говорити, що поняття долі є одним із стрижневих понять у свідомості людей, бо з ним пов'язані всі зміни та перипетії життя, тож про нього «ворожать».

Усна народна творчість українського народу, як і будь-яка народна творчість, сягає доісторичних часів і досі має ознаки свого міфологічного походження. Протягом століть на народні вірування впливали багато факторів: релігія, історія, технічні досягнення – але дивом збереглися до наших днів у фольклорі, легендах, прислів'ях, прислів'ях та інших фольклорних жанрах.

Деякі явища соціального характеру, як-от: доля, злидні, хвороби та антропоморфізм окремих днів тижня, створені на основі християнства у вигляді надприродних міфічних істот, досі живуть у свідомості українського народу як більш-менш відверті зображення.

Вважається, що доля кожного визначена Богом, будь то щастя чи нещастя. Доля з'являється у вигляді нової зірки на небі відразу після народження людини, а з його смертю зірка падає з неба.

Булашев Г.О., спираючись на народні перекази про Долю, виділяє [4, с. 10]:

- 1) Вроджена доля – душі предків;
- 2) Доля – ангел;
- 3) Доля – душа людини або її двійник.

Взагалі Доля – це позитивне начало і істота зовсім не ворожа; вона не має характеру божества, а представляє лише «втілене співіснування людини» [4, с. 18].

Люди вірили, що доля вмирає разом з людиною. Хоча ця точка зору переважала, існували й інші погляди, що доля покійного жила чи спочивала на його могилі. Щоб викликати його, необхідно пропустити могилу, хоча можливість одкровення замість щасливої Долі Зла, тобто Нещастя [1, с. 112].

За релігійними уявленнями українців доля дана Богом. Втім, безперечно, що батько і матір також дарують своїм дітям долю. Згадаймо пісню про матір, яка не змогла подарувати синові ні щастя, ні долі [5, с. 58].

Інша назва Долі – Талан. Кажуть, що у кожного свій талант. Для когось Талан «невтомний», невтомно працює, не спить ні хвилини. Хто має такий Талант, той добрий: Талант її охороняє, а вона розкошує. Талант є синонімом «щастя». Кажуть: «Чоловікові пощастило». Але коли Талан засинає, це дуже важко: бо не виходить і все марно.

У більшості народних казок доля постає у образі жінки, яка допомагає чоловікові розбагатіти. Щастя, доля, талант невіддільні від матеріального благополуччя. Однак шляхи досягнення цього процвітання різні.

Одна з легенд, наприклад, розповідає про ледачу Долю, яку довелося бити за роботу. Це означає, що найважливішими причинами бідності є лінь і недбалість:

«Там жило два брати – один багатий, а другий бідний. Одного разу один бідний чоловік вийшов на поле свого брата і побачив жінку, яка ходить полем, збирає колоски і садить їх у снопи. Тому він запитує:

– Хто ти?

– Я – доля твого брата.

– А де моя доля?

– *Лежить там, під грушею.*

– *Що я маю зробити, щоб моя Доля була такою ж працьовитою, як ти?*

– *А тут я тобі дам пораду: візьми добру палицю, підійди під грушу, підкрадись до сонної долі, злови, бий, ти маєш силу, і скажи: ось тобі, лихо вниз, за те, що не для мене робота в полі, коли біда закінчиться! Допоможи мені, я тебе не вб'ю!*

Бідняк зробив, після чого все пішло добре, і він незабаром став багатим за свого брата» [6, с. 49].

У наш час люди вже не уявляють собі Долю в людському образі, а здебільшого вірять, що кожному визначено свою долю від народження.

Доля вважалася даром богів, силою, яку вони дали людині для подолання життєвих труднощів. Доля з'явилася в момент народження і супроводила людину до смерті, сильно вплинувши на її життя і особистість [5].

Доля дається людині насамперед матір'ю, через народження, предками і визначається матір'ю [6].

Наприклад, таке повір'я:

«Провісник сказав чоловікові, що одного разу він помре: цегла впаде йому на голову. Чоловік вирішив обдурити свою долю: того ранку він вирушив із міста, у поле, за багато кілометрів від дому. Він був радіий, що він у безпеці. Але від долі не втечеш: орел ніс черепаху на лапах, не тримав і пустив бідолаху собі на голову... Просто тріснув!» [6, с. 97].

Спочатку слово «бог» означало «доля» [7]. У слов'янських міфологічних і фольклорних текстах поряд із щастям постає зло (нещастя, нещастя), судоми, потреба, бідність як уособлення щастя – як втілення злої долі [7].

Протягом тисячоліть усна народна творчість була чи не єдиним засобом узагальнення досвіду народу, втіленням народної мудрості, народного світогляду, народних ідеалів. У фольклорі знайшли відображення не лише естетичні та етичні ідеали народу, а й його історія, філософія, психологія, освіта – усе, чим він жив, що хотів передати наступним поколінням. Необхідність запису життєвих спостережень у пам'ять призвела до створення певних стереотипів мовлення, досконалих художніх форм, фольклорних жанрів. Усність

як одна з найважливіших ознак народної творчості привела, з одного боку, до вдосконалення форм передачі естетичної інформації, а з іншого – до розвитку та вдосконалення пам'яті людини.

Сьогодні, незважаючи на технічний прогрес і високий рівень інформаційних технологій, існує багато легенд, які говорять про неминучість долі. Проте доля в них піднімається на найвищий рівень сприйняття: це вже не творіння, а Боже провидіння, що вказує на відповідні зміни релігійного світогляду: від язичництва до християнства. Тому вивчення народних уявлень про долю має великі перспективи.

Саме тому людина має життєво важливу мету – перейти від зовнішнього, неістинного світу до внутрішнього, істинного, що слід розуміти не як окремий акт пізнання, а як справу цілого життя. Автори лише констатують зло, яке існує у світі. Життя – це шлях до самопізнання. Здавши іспит, стаєш на шлях добра, досконалості. Цікаво, що герої «світових пісень» шукають не матеріальних благ, а лише духовних. У поезії бароко доля людини набуває, таким чином, ширшого значення, аніж земний шлях. Християнське вчення з концепцією Божого провидіння розширює межі визначення у вічному житті.

У цій роботі були розглянуті легенди, народні перекази, чутки, афоризми, прислів'я та прислів'я про Долю. Дослідивши їх, я дійшла висновку, що Доля як антропоморфний образ за своїм змістом близька до казки. Їхня доля в образі жінки і від того, яка вона: працююча чи ледача, залежить самопочуття людини. Але людям не варто покладатися виключно на долю. Кожен отримує те, що заслуговує. Долі потрібно допомагати, підтримувати її, іноді йти проти неї, не вдаватися до лінощів, безтурботності, безвідповідальності, а виховувати і допомагати позбутися шкідливих звичок.

Список використаних джерел:

1. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології / Післямова О. Мишанича. – К.: АТ «Обереги», 1992. – 312 с.
2. Веселовський О.М. Декілька нових даних до народних уявлень про Долю. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_6_1.php

3. Іванов П.В. Народні оповіді про Долю (Матеріали для характеристики світобачення селянського населення Куп'янського повіту). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uprnet.livejournal.com/1146.html>

4. Булашев Г.О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування. – К.: Фірма «Довіра», 1993. – 414 с.

5. Українське народознавство: Навч. посіб. / За ред. С.П. Павлюка; Передмова М.Г. Жулинського. – 3-тє вид., випр. – К.: Знання, 2006. – 568 с.

6. Наулко В.І. Культура і побут населення України. – К., 1993. – 288 с.

7. Давні вірування та християнство в Україні. Дохристиянські вірування українського народу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/19390825/religiyeznavstvo/davni_viruvannya_hristiyanstvo_ukrayini_dohristiyanski_viruvannya_ukrayinskogo_narodu